

S. VANSEVIČIUS

JOKŪBO JASINSKIO SOCIALINĖS IR POLITINĖS PAZIŪROS

Antruoju Lenkijos—Lietuvos valstybės padalijimu (1793 m.) buvo likviduota jos nepriklausomybė. Rusijos carinė vyriausybė tikėjosi dalinėmis nuolaidomis atitraukti pažangiuosius šlėktų sluoksnius bei miestiečių viršūnes nuo ginkluoto sukilimo ir kartu neleisti valstiečiams bei miestų varguomenei įsijungti į revoliucinę kovą. Tačiau nacionalinio išsivadavimo judėjimo pakilimo nepavyko nuslopinti. Dėl didelio skurdo ir feodalinės anarchijos augimo vis daugiau darbo žmonių įsitraukdavo į kovą. Valstiečiai ir miestiečiai stjo prieš išdavusią nacionalinius interesus reakcinę Targovicos konfederantų grupę. Kūrėsi slapti revoliuciniai klubai, kurių nariais buvo pažangūs šlėktos ir smulkioji buržuazija. Nacionalinio išsivadavimo judėjimo varomosios jėgos buvo valstiečiai, miesto varguomenė, smulkioji buržuazija ir inteligentija. Darbo žmonės kovą dėl tėvynės laisvės ir nepriklausomybės siejo su kova dėl socialinio išsivadavimo. Radikalesnei šlėktų ir buržuazijos bloko daliai buvo aišku, kad sukilimo sėkmė priklausys nuo to, kaip jame dalyvaus liaudies masės. Todėl radikalai ir paskelbė Prancūzijos revoliucijos šūkį: „Laisvė, lygybė ir brolybė!“

Nacionalinio išsivadavimo judėjimo organizatoriumi ir vadovu Lietuvoje tapo Jokūbas Jasinskis, kuris buvo nepatenkintas 1791 m. gegužės 3 d. konstitucija, palikusia luomų nelygybę ir baudžiąvą.

J. Jasinkis gimė 1759 metais. Mokėsi Vilniaus mokyklose, o 1773 metais įstojo į Varšuvos kadetų mokyklą, kurią baigęs liko dirbti joje pedagoginį darbą. 1789 metais karalius Stanislovas Augustas Jasinskį paskyrė Vilniaus inžinerinės karo mokyklos viršininku, suteikdamas jam pulkininko laipsnį. Kadetų mokykloje Jasinskis buvo mokėsis istorijos, kalbų, teisės bei karinių dalykų. Po pirmojo Lenkijos—Lietuvos padalijimo jam teko susidurti su svetimų kariuomenių plėšikavimu ir liaudies vargais.

Jokūbas Jasinskis buvo vienas iš pažangiausių Lenkijos—Lietuvos valstybės žmonių paskutiniaisiais jos gyvavimo metais. Jis buvo karys,

poetas ir revoliucionierius. Prancūzijos buržuazinės revoliucijos idėjų ir visų pirma jakobinų šūkių ir programos įtakoje tapo teroristinių priemonių taikymo tėvynės išdavikams šalininku ir kovotoju dėl liaudies laisvės. Vilniuje jis įsijungė į aktyvią visuomeninę ir politinę veiklą. Jo vadovaujamas inžinerijos korpusas dalyvaudavo patriotiniuose visuomenės renginiuose. Jasinskis, būdamas radikalių jakobiniškų pažiūrų, nesitenkino 1791 m. gegužės 3 d. konstitucija ir siekė visuotinės laisvės. Prancūzijos revoliucijos poveikyje jis užsibrėžė organizuoti revoliuciją Lietuvoje, išlaisvinti valstiečius iš baudžiamos ir įtraukti juos į kovą. „Gegužės 3 dienos konstitucijos pagrindų maža. Norint išjudinti visą liaudį, reikia vienodos laisvės visoms klasėms. Imsim pavyzdį iš prancūzų“, — rašė J. Jasinskis¹. Savo veiklos devizu jis pasirinko Ruso žodžius: „Gyvenimą pašvęsti tiesai“. Jis buvo respublikos šalininkas, nekentė karalių ir ponų. Jo šūkliai ir universalai kupini humanizmo, lygybės ir brolybės dvasios. J. Jasinskis nepakentė pasyvumo, konservatyvizmo ir siūlė vykdyti radikalias reformas visuomenės gyvenime, o tautos interesų išdavikus reikalavo griežtai bausti. Todėl jis ir užsitraukė Lietuvos konservatyviųjų šléktų neapykantą.

J. Jasinskio radikalioms socialinėms ir politinėms pažiūroms susiformuoti turėjo įtakos ir Vaitiekiaus Turskio, pažangaus literato ir publicisto, raštai. V. Turakis savo kalbose ir brošiūrose, remdamasis Prancūzijos revoliucionierių ir masonų idėjomis, puolė monarchiją ir gyrė respubliką, smerkė didžiūnų ir šléktų despotizmą. Tokios idėjos veikė ir J. Jasinskį. Jis sakydavo, jog iš savo protėvių paveldėjęs laisvės dvasią ir todėl galvojęs bei daręs kaip išmano, o ne kaip yra verčiamas daryti. Jasinskis buvo atsidavęs tėvynei, laisvei ir draugystei. „Laisvė, vientisumas ir nepriklausomybė“, — buvo įrašyta jo antspaude.

J. Jasinskio laiškuose ir brošiūrose nemaža masoniškų minčių. Savo rašinyje „Apie kariuomenę ir kareivį“ jis apie kareivį kalba ne kaip apie tironijos samdinį, o kaip apie apsišvietusį pilietį, kuris kovoje vadovaujasi tėvynės meile ir savo garbe².

Kai Paryžiuje Liudvikui XVI buvo nukirsta galva, Jasinskis Stanislovui Augustui ir Targovicos konfederantams parašė eiliuotą laišką, kuriame pabrėžė visų žmonių lygybę, nesvarbu, kas jie būtų, — ar karalius, ar jo valdiniai. O tas, kas pažeidžia teisę ir teisingumą, turi būti nubautas. Laiške aprašė susidorojimą su karaliaus valdžios priešais be kaltės įrodymo ir teismo, pabrėžė, jog atimta laisvė, garbė ir turtas. Jis puolė monarchiją ir monarchistus, kurie milijonus žmonių laiko tik žaisliukais.

¹ H. Mościcki, Jakub Jasinski, Kraków, 1948, s. 85.

² Ten pat, p. 41, 53.

„Ne, žmonės! Laikas išsivaduoti iš tos grubios niekšybės, norim geriau pažinti savo didybę! Tegul žūsta karaliai, tegul žmonės bus laisvi!“³ Stanislovas Augustas paskyrė 1000 dukatų tam, kas išaiškins šios poemos autorių.

Po 1793 metų Gardino seimo, kuris aprobavo trečiąją Lenkijos—Lietuvos padalijimą, J. Jasinskis parašė atsisaukimą, kuriame pasmerkė seimo nutarimą sugrįžti į gėdingą nelaisvę, pranašavo, jog ateis laisvė ir lygybė, ir gėrėjosi prancūzų revoliucijos pergale.

1794 metų žiemą pas Jasinskį pradėjo susitikinėti sukilimo organizatoriai aptarti tolesnės veiklos planų, naujų narių į organizaciją verbavimo būdų, ginklų kaupimo ir kt. Artimiausi J. Jasinskio padėjėjai buvo Laurynas Stuoka-Gucevičius (profesorius architektas, dėstęs inžinerijos mokykloje topografiją ir žemėlapius), Mykolas Šulcas (kapitonas) ir Antanas Gučkovskis (pulkininkas). Jasinskis parengė instrukciją, nurodydamas, kaip privalo elgtis slaptos organizacijos nariai, kaip palaikyti ryšius, verbuoti naujus narius.

1794 m. vasario mėnesį J. Jasinskis eiliuota forma aprašo sunkią okupacinę priespaudą ir kreipiasi į liaudį, kviesdamas sukilti. „Liaudie, laikas nepaisyti jokių pažadų, tu pati turi išsivaduoti. Kur žmonės sušuko: norim būti laisvi, ten visada tapo laisvi. Vakarai tegul bus pavyzdys, rodantis, ko verta tironų jėga ir liaudies jėga“⁴. Toliau jis pažymi, jog yra ginklų, vadų ir didvyriškų širdžių.

1794 m. vasario 24 d. sukilo Jasinskio vadovaujami Vilniaus miestiečiai ir išvijo caro kariuomenę. Sukilėliai priėmė vadinamąjį sukilimo aktą, kuriame paskelbė sukilimo tikslą — prancūzų pavyzdžiu iškovoti piliečių laisvę, lygybę ir pertvarkyti visuomenę. Sukilimo akte nurodyta, jog sudaryta Lietuvos Vyriausioji Tautinė Taryba, į kurią turi būti išrinkti vaivadijų, pavietų ir miestų delegatai. Tautinės Tarybos vienas aktyviausių narių buvo Jasinskis. Vyriausioji Taryba paskelbė atsisaukimą „Atsisaukimas Rodos Naididžiausios Narodaus Lietuvos unt visus gaspadorius, katrie gyvena ulyčiose ir miesteliuos unt visos žemės Lietuvos“, kuriame kvietė išvyti priešus ir žadėjo visiems laisvę ir gerą gyvenimą. Žadėjo leisti patiems išsirinkti valdžią ir nustatyti jos pobūdį. Ponus ir jų ekonomus ragino, kad jie palengvintų baudžiamą ir rūpintųsi sukilėlių šeimomis⁵. 1794 m. gegužės 2 d. atsisaukime „Į Rusijos kareivius!“ Tautinė Taryba rašė, jog eiliniai kareiviai yra broliai, kurie neturi laisvės dėl karininkų neribotos valdžios, kvietė dėtis prie sukilimo, nežudyti žmonių, kurie juos išlaiko. Kareiviai kviečiami į kovą šūkiu „Už jūsų ir

³ Ten pat, p. 86.

⁴ Ten pat, p. 101.

⁵ M. Biržiška, Lietuvos sukilimas 1794 metais, V., 1919, p. 13—15.

mūsų laisvę!"⁶ Gegužės 27 dienos atsišaukime į gyventojus Tautinė Taryba rašė, kad liaudis, kuri kovoja dėl tiesos, dėl savo teisių atkūrimo ir dėl žemės, privalo būti žmoniška net užpuolikams ir parodyti jiems savo gerumą⁷.

Lietuvos Vyriausioji Tautinė Taryba 1794 m. gegužės 3 d. Jasinskį paskyrė vyriausiuoju lietuvių kariuomenės vadu. Gegužės 4 dieną Jasinskis išleido atsišaukimą, kuriame išdėstė tokią kareivių ir civilių veiklos programą: 1) nepadėsime ginklų, kol bus išlaisvinta Lietuvos žemė; 2) visiems paliekami turimi rangai ir laipsniai; 3) apdovanojimus už nuopelnus gaus tikri kovotojai už respubliką; 4) visus apginkluoti, laikytis tvarkos, be reikalo neiekvoti jėgų ir energijos; 5) užmiršti klasinius skirtumus bei rangus ir ginti tėvynę. Jakobinų diktatūros pavyzdžiu jis rašė: „Įspėju jus, piliečiai, kad laikas mesti mielaširdiškumą, kuris visada žlugdė mūsų kraštą: bauskite išdavikus, teiskit visus, kurie neįtraukti į pavietų generolų rejestrus, nes tai ne tėvynės gynėjai, o žudikai. Gelbėkit tėvynę, kitaip jūs būsit palaidoti jos griuvėsiuose“⁸. Revoliucingais žodžiais J. Jasinskis kreipėsi į liaudį ir kvietė įsijungti į sukilimą. Jis sakė: „Prarasti nėra ko, nes jau prarastas kraštas, garbė ir turtai“. Vadams ir visai kariuomenei jis įsakė kaimuose elgtis su valstiečiais kuo geriausiai. Už beginklio žmogaus, o juo labiau už nekalto valstiečio, nužudymą grasino mirties bausme. J. Jasinskis numatė įsiveržti į Baltarusiją, suteikti valstiečiams laisvę ir įtraukti juos į sukilimą. Tačiau jo žygis nepavyko.

J. Jasinskio radikalizmas, jo sekimas jakobinų pavyzdžiu gąsdino šlėktas ir todėl jo kvietimą į kovą jie sutiko be entuziazmo. Atsirado priešų ne tik šlėktų, bet ir Tautinės Tarybos narių tarpe. J. Jasinskis norėjo savarankiškos Lietuvos, o Kosciūška ir jo padėjėjai, lenkų šlėktos, norėjo ją matyti Lenkijos provincija. Vyriausiosios Tautinės Tarybos delegatas J. Kociela Kosciūškai Jasinskį apibūdino kaip revoliucionierių, teroro šalininką, siekiantį patenkinti savo ambiciją. Kosciūška 1794 m. birželio 4 d. atleido Jasinskį iš vyriausiojo vado pareigų ir paleido Lietuvos Vyriausiąją Tautinę Tarybą. Pažangūs žmonės suprato, kad jo atleidimas padarys didelę žalą sukilimui. J. Jasinskis Kosciūškai parašė laišką, kuriame nurodė, jog prieš jį sukeltos intrigos ir valdžios pavydas dėl to, kad jis nėra kilęs iš valdančiųjų giminės ir kad parodęs, jog ne tik mažus, bet ir didelius niekšus galima pakarti. Toliau jis pažymi, kad revoliucijai Lietuvoje buvo ilgai ruoštasi ir ji vykdoma tvarkingai.

⁶ H. Mościcki, Jakub Jasiński, s. 125.

⁷ Ten pat, p. 127.

⁸ Ten pat, p. 138.

Kai sukilimas Lietuvoje buvo nuslopintas, J. Jasinskis nuvyko į Varšuvą ir įstojo į Kolantajaus suorganizuotą „Revoliucijos ir Krokuvos akto palaikymo organizaciją“, kuri sukilimo pradžioje susikūrė kaip jacobinų klubų tęsinys. Skelbdama laisvės ir brolybės šūkius, organizacija kvietė kovoti iki paskutinio kraujo lašo. Aiškino, jog sukilimą pradžudė neryžtingi jo vadovybės sprendimai ir šlėktų reakciniai sluoksniai, kurie priešinosi radikaliems visuomenės pėrtvarkymams ir tikriesiems revoliuciniams veiksmams.

Jokūbas Jasinskis žuvo 1794 m. lapkričio 4 d., gindamas Varšuvą.